

П.В. Дзядзюля, дацэнт

ПЕРШАЯ ІМПЕРЫЯЛІСТЫЧНАЯ ВАЙНА І ГРАМАДСКІЯ АБ'ЯДНАННІ І РУХІ НА БЕЛАРУСІ

The first world war and the fortune of Belarus. Attempts of the political elite, intellectuals to preserve the Belarussian language, culture and history under the conditions of war and mass emigration of Belarussians.

Лёс і ў XX ст. не быў літасцівы да Беларусі. Пачатак стагоддзя даў пэўную надзею на адраджэнне цікавасці да культуры, мовы, гісторыі беларусаў. З'явіліся разнастайныя грамадскія рухі, нават першая нацыянальная палітычная партыя (БСГ), узніклі беларускія друк, газеты, выдавецтвы. Інтэлектуальны патэнцыял нашага народа выявіўся ў творчасці Янкі Купалы, Якуба Коласа, Максіма Багдановіча і многіх іншых.

І ў які ўжо раз на нашу зямлю абрынулася чарговая навала – першая сусветная вайна. У выніку няўдач рускай арміі на фронце ў першыя месяцы вайны летам 1915 г. нямецкія войскі ўступілі на тэрыторыю Беларусі. Перад тым як пакінуць заходнія рэгіёны імперыі, расійскія ваенна-палітычныя ўлады праводзілі тактыку выпаленай зямлі. Вывозілі ўсё, што дазвалялі франтавыя абставіны, многія матэрыяльныя каштоўнасці знішчалі. Загад па рускай арміі ад 25 мая 1915 г. патрабаваў: «Уводитъ мужское население возрастом от 18 до 50 лет, местных жителей с домашним необходимым имуществом». Па розных крыніцах за межамі Бацькаўшчыны апынулася ад 1,5 да 2 млн. чалавек. Для большасці з іх бежанства было трагедыяй, а тысячы і тысячы так і не вярнуліся на пакінутыя сялібы. Смяротнасць сярод бежанцаў была жахлівай. Толькі за некалькі дзён кастрычніка 1915 г. у Мінску было пахавана 1516 чалавек [1]. І так на ўсіх дарогах, у гарадах, пасёлках імперыі, дзе шукалі сродкі для выжывання жыхары Беларусі. Газета «Наша ніва» пісала ў гэты час: «Вось цяпер ідзе на нас навальніца, якой наш край ад часу французскай вайны – сто гадоў таму назад – не бачыў. З усходу плывуць хвалі грамаднай расійскай арміі, з захаду – нямецкай, і хто ведае, ці не тут – на нашых палях – адбудзецца страшная бітва народаў, такая крываваая, якой свет даўно не бачыў!» [2].

Дзяржаўнымі намаганнямі ўзніклую праблему вырашыць не ўдалося. Бежанства станавілася прычынай многіх сацыяльных канфліктаў у блізкім і далёкім тыле. Расійскі ўрад, не зважаючы на забарону ў пачатку вайны дзейнасці грамадска-палітычных арганізацый у прыфрантавой зоне, мусіў дазволіць фарміраванне і работу разнастайных дабрачынных, нацыянальна-культурных устаноў. Першымі адкрыліся яўрэйскія, польскія, літоўскія камітэты. У красавіку 1915 г. у Вільні было створана Беларускае таварыства дапамогі пацярпелым ад вайны. Яно адкрыла шэраг аддзелаў на месцах. Найбольш значным з іх быў Мінскі, які пачаў сваю дзейнасць у ліпені 1915 г.

Нацыянальныя бежанскія арганізацыі не толькі аказвалі матэрыяльную, арганізацыйную, медыцынскую дапамогу пацярпелым ад вайны, але і праводзілі разнастайную культурна-асветніцкую работу. Найбольшых поспехаў у гэтай важнай справе дасягнулі польскія, яўрэйскія і літоўскія камітэты. Сваёй дзейнасцю яны ахоплівалі і частку беларусаў. Тым больш што іх апорай была высокая нацыянальная свядомасць і значная матэрыяльная і маральная дапамога з-за мяжы.

Інакш было ў беларусаў. Іх сілы былі раз'яднаны. Фронт падзяляў Беларусь на дзве часткі. На захадзе былі нямецкія акупанты, у цэнтры і на ўсходзе расійская

адміністрацыя. Больш чым на 3 гады беларускі народ, у найцяжэйшы для яго перыяд жыцця, быў у які ўжо раз штучна падзелены.

Сотні тысяч маладых беларусаў, у тым ліку значная частка інтэлігенцыі, былі мабілізаваны ў армію і адпраўлены на фронт, дзе яны масава гінулі за незразумелыя ім мэты. Несправядлівы характар вайны, вялікія людскія і матэрыяльныя страты фарміравалі нянавісьць да ініцыятараў імперыялістычнай бойні, абвастралі нацыянальныя пачуцці тутэйшых. «Наша ніва» (накуль была магчымасць) зноў і зноў нагадвала свайму чытачу, што вайна вядзецца не ў інтарэсах народа і нясе мільёнам працоўных не згodu, волю і шчасце, а пагрозу гібелі і незлічоныя бедствы. Захопніцкай, несправядлівай вайне, «пошасці крывавай», якая ператварала людзей у звароў, Янка Купала супрацьпастаўляў вызваленчую барацьбу: «...Хай жа бітва ідзе // За шчасця лепшую вясну // За волю вольнай грамадзе» [3].

Бяду Беларусі найбольш рэальна адчувала нацыянальна свядомая інтэлігенцыя. Яе прадстаўнікі самаахварна працавалі яшчэ ў часы рэвалюцыі 1905–1907 гг. і ў гады паслярэвалюцыйных рэпрэсій супраць нацыянальна-вызваленчых рухаў у Расіі. Першае Беларускае дабрачыннае таварыства ў Вільні ладзілі ўжо вядомыя па ранейшай нацыянальнай працы дзеячы: браты І. і А. Луцкевічы, В. Іваноўскі, В. Ластоўскі, П. Аляксюк, Цётка і іншыя.

Таварыства найперш арганізавала пункты харчавання, сталовыя, інтэрнаты, аказвала медыцынскую дапамогу бежанцам. Побач з дабрачыннасцю кіраўнікі таварыства не менш важнай лічылі культурна-асветніцкую працу. Была створана школьная камісія, якая прыступіла да арганізацыі беларускіх школ. 13 лістапада 1915 г. у Вільні распачала працу першая беларуская пачатковая школа, а ў 1916 г. такіх школ стала 5 і вучняў у іх больш за 2000. Навучанне было бясплатным. Упершыню ў навейшай гісторыі Беларусі распрацоўваліся навучальныя праграмы, камісія прызначала настаўнікаў, рыхтавала і выдавала падручнікі, разглядала пытанні беларускай навуковай тэрміналогіі [4]. Фактычна школьная камісія выконвала на грамадскіх пачатках функцыі Міністэрства адукацыі для беларусаў у суровых умовах вайны.

Працэс арганізацыі беларускіх школ паскорыўся пасля таго, як у пачатку 1916 г. нямецкія ўлады выдалі загад пра раўнапраўе беларускай, яўрэйскай, літоўскай і польскай моў. Такі крок немцаў тлумачыцца спробай Берліна калі не спыніць, то значна абмежаваць расійскі ўплыў на беларуска-літоўскія землі. У гэтым жа рэчышчы ляжыць і дазвол немцаў на стварэнне нацыянальных школ для абслугоўвання нярускага насельніцтва. Адукацыйная палітыка праводзілася ў інтарэсах Германіі, але яна паспрыяла пачатку рэальнага развіцця беларускай нацыянальнай адукацыі на Віленшчыне і Гарадзеншчыне.

У кастрычніку 1916 г. у Свіслачы з дазволу немцаў была адкрыта настаўніцкая семінарыя. Разам з выпускнікамі Віленскіх настаўніцкіх курсаў ды летніх дадатковых курсаў у Свіслачы колькасць беларускіх настаўнікаў дасягнула 150 чалавек. У другой палове 1918 г. колькасць беларускіх пачатковых школ на акупіраванай тэрыторыі складала 153 [5].

Акрамя дабрачыннай і культурна-асветніцкай работы, прадстаўнікі беларускага руху ў Вільні імкнуліся ставіць і палітычныя праблемы. Самыя разбуральныя войны калі-небудзь канчаюцца. Што будзе пасля? Такое пытанне заўсёды ставяць перад сабой народы, і ў першую чаргу іх палітычныя эліты.

Штуршком да палітычнага руху беларусаў часоў сусветнай вайны з'явілася заснаванне восенню 1915 г. з ініцыятывы братоў І. і А. Луцкевічаў «Канфедэрацыі Вялікага княства Літоўскага», у якую ўвайшлі прадстаўнікі беларускіх, літоўскіх, польскіх і яўрэйскіх палітычных арганізацый. 19 снежня 1915 г. ва ўрачыста абвешчаным «Універсале Вялікага княства Літоўскага» гаварылася пра стварэнне на літоўскіх і беларускіх землях, акупіраваных нямецкімі войскамі, незалежнай дзяржавы [6].

Задуманы план па розных прычынах не мог быць здзейснены, але сама спроба знайсці нейкую форму саюза, арганізацыі ў барацьбе за незалежнасць Беларусі пакінула след у свядомасці пэўнай часткі беларусаў.

У канцы 1915 г. В. Ластоўскі стварыў у Вільні арганізацыю «Сувязь незалежнасці і непадзельнасці Беларусі». Ён выступаў за незалежную беларускую дзяржаву, якая ахоплівала б усю этнічную тэрыторыю беларусаў. Ластоўскага падтрымалі ўсе беларускія групы на акупіраванай немцамі тэрыторыі Беларусі. Ідэя незалежнасці была абвешчана беларускай дэлегацыяй на канферэнцыях народаў Расіі ў Стакгольме (красавік 1916 г.) і Лазане (чэрвень 1916 г.). У Лазане, напрыклад, беларуская дэлегацыя абвясціла асобны мемарандум. У ім гаварылася: «У выніку мы можам спадзявацца, што якім бы ні быў канец вайны, народы Еўропы дапамогуць нам забяспечыць Беларусі ўсе палітычныя і культурныя правы, якія дазваляюць нашаму народу вольна развіваць свае інтэлектуальныя, маральныя і эканамічныя сілы, і што гэтыя правы дадуць нам магчымасць стаць гаспадарамі на нашай уласнай зямлі» [7].

Пэўную ролю ў грамадска-палітычным руху Беларусі напярэдадні і ў час вайны адыгралі нацыянальна свядомыя каталіцкія святары. Яшчэ ў 1913 г. з мэтай пашырэння хрысціянскіх і нацыянальных ідэй пачала выходзіць у Вільні першая беларуская каталіцкая газета «Беларус» (1913–1915 гг.), вакол якой аб'ядналіся ксяндзы-беларусы. Яны разумелі, што менавіта высокая нацыянальная свядомасць палякаў і літоўцаў сярод каталіцкага духавенства стала адной з лёсавырашальных сіл у барацьбе за дзяржаўнасць і незалежнасць як Польшчы, так і Літвы. Святары найбольш цесна былі звязаны з народам, жылі яго жыццём, ведалі яго патрэбы і, што самае галоўнае, валодалі вельмі моцнай сілай уздзеяння і пераканання – сілай роднага слова.

24–25 мая 1917 г. у Мінску адбыўся з'езд беларускага каталіцкага духавенства, на якім былі прыняты рэзалюцыі пра неабходнасць выкарыстання беларускай мовы ў касцёлах і навучальных установах, пра выданне беларускіх падручнікаў і газеты «Бацькаўшчына», аб працы беларускіх святароў сярод свайго народа і інш. У гэты час у Пецярбургу намаганнімі Ф. Абрантовіча і Л. Хвецькі ствараецца палітычная арганізацыя клерыкальнага накірунку. Святары плённа працавалі ў складзе Беларускага таварыства дапамогі пацярпелым ад вайны [8].

Самаахвярна і смелай ініцыятывай беларускага грамадства ў Вільні ў час вайны быў аматарскі тэатр вядомага драматурга і рэжысёра Ф. Аляхновіча. Вялікай папулярнасцю ў глядачоў карысталіся спектаклі па п'есе «Хам» Элізы Ажэшкі і па творы самога рэжысёра «На Антокалі». Тэатру прапанаваў сваю п'есу «Пакрыўджаныя» 21-гадовы аўтар Л. Радзевіч. Гэта была сімвалічна-рамантычная драма, у аснове якой ляжала ідэя асабістай свабоды чалавека. Спектакль даваў надзею на больш годнае жыццё ў пасляваенны час [9].

Важную ролю ў грамадска-асветнай, а пасля і палітычнай дзейнасці адыгрываў у гэты час Мінскі аддзел Беларускага таварыства дапамогі пацярпелым ад вайны. Ён стаў

адным з цэнтраў беларускага нацыянальнага руху на тэрыторыі, якую кантралявалі расійскія ваенна-палітычныя ўлады.

Актыўна працавалі ў гэтай грамадскай установе вядомыя беларускія інтэлігенты А. Лявіцкі (Ядвігін Ш.), У. Голуб (У. Галубок), А. Астравіч (А. Зязюля), Л. Сівіцкая (З. Верас), С. Плаўнік (З. Бядуля), А. Смоліч і інш. Адзел арганізоўваў прытулкі, сталоўкі для бежанцаў, заснаваў 2 майстэрні – ткацкую і па рамонце вайсковага абмундзіравання. Гэтым самым ствараў рабочыя месцы, меў грашовы прыбытак, які накіроўваў на дапамогу бедным. У красавіку – маі 1916 г. дзейнічалі курсы па савадстве, агародніцтве і пчалярстве. У дзіцячым прытулку ў Ратамцы пад Мінскам працавала школа, дзе выкладанне вялося на беларускай мове. У ліпені–верасні 1916 г. 50 дзяцей з аслабленым здароўем вывозілі на адпачынак у маёнтак Карпілаўку, які належаў пісьменніку Ядвігіну.

Актыўны ўдзел у дабрачыннай дзейнасці прыняў Максім Багдановіч. Ужо вядомым паэтам ён прыехаў на Радзіму з Яраслаўля, каб адчуць боль народа і хоць нечым дапамагчы ў ягонай страшэннай бядзе. Працаваў у земскім адзеле па аказанні дапамогі бедным, рыхтаваў разам з А. Смолічам і Зоськай Верас чытанку для вучняў беларускіх школ. Паэта надзвычай уразіла галеча беларусаў, іх неабароненасць і прыніжанасць. Усхваляваны ўбачаным, ён піша восенню 1916 г. знакаміты верш «Пагоня», дзе нагадвае пра гераічнае мінулае нашага народа, абуджае патрыятызм, надзею на лепшую долю. 4 снежня 1916 г. Багдановіч рыхтаваўся чытаць публічную лекцыю «Беларускае адраджэнне». Расійскія ўлады выступленне паэта забаранілі.

Пасля Лютаўскай рэвалюцыі 1917 г. Мінскі адзел Беларускага таварыства дапамогі пацярпелым ад вайны аб'явіў сябе Часовым Беларускім нацыянальным камітэтам і пачаў арганізацыйную і прапагандысцкую работу ў новых умовах. У час агульнагарадской маніфестацыі 6 сакавіка 1917 г. адбылося першае выступленне членаў Беларускага камітэта з палітычнымі лозунгамі. Яны ішлі пад белым сцягам з надпісамі «Вітайма волю народа» і «Жыве Беларусь». 25–27 сакавіка 1917 г. у Мінску быў скліканы з'езд беларускіх нацыянальных арганізацый, які абраў Беларускі нацыянальны камітэт [10].

Бежанцы з Беларусі, асноўная частка якіх асела ў цэнтральных губернях Расіі і Паволжа, паступова фарміруюць самыя розныя грамадскія, культурна-асветныя арганізацыі. Вядомы беларускі дзеяч Язэп Варонка пісаў: «Параскіданыя праз вайну па ўсім абшары былой Расіі беларусы з кожным днём усё галасней давалі аб сабе знаць». Пачынаючы з другой паловы 1915 г. цэнтрамі беларускага руху сталі Петраград, Масква, Калуга, Адэса, Тула, Яраслаўль і іншыя гарады [11].

Традыцыйна Петраград з яго досыць высокай еўрапейскай культурай яшчэ задоўга да вайны быў жаданым горадам для беларусаў усіх сацыяльных груп. І ў часы вайны ён прыняў шмат бежанцаў. Тут у снежні 1916 г. узнікла Беларускае таварыства ў Петраградзе па аказанні дапамогі пацярпелым ад вайны, якое аказвала значную падтрымку тым, каго вайна і галеча вымусілі шукаць паратунку ў сталіцы імперыі.

Заснавальнікамі таварыства сталі Б. Эпімах-Шыпіла, Ч. Родзевіч, А. Ярэміч, У. Міткевіч. Удзельнічалі ў рабоце гэтай дабрачыннай арганізацыі З. Жылуновіч, Э. Будзька, Ф. Абрантовіч, Б. Тарашкевіч і многія іншыя. Далёка за межамі Бацькаўшчыны ў атмасферы агульнай бяды ўзрастала нацыянальная самасвядомасць беларусаў. Рабочыя, вайскоўцы, інтэлігенты – выхадцы з Беларусі – імкнуліся на традыцыях продкаў ладзіць талокі, збіраць ахвяраванні для тых, хто меў патрэбу ў дапамозе. Асабліва падтрымлівалі дзяцей, студэнтаў, людзей старэйшага ўзросту. Час

ад часу наладжваліся «Беларускія вечарыны», дзе гучала родная мова, песні, дэкламацыя.

Не выпадкова многія актывісты таварыства пазней увайшлі ў кіраўніцтва Беларускага нацыянальнага камісарыята, аддзела Народнага камісарыята па справах нацыянальнасцей РСФСР. Камісарыят меў шматлікія аддзяленні ў гарадах Беларусі і Расіі. Вёў палітычную і культурна-асветніцкую работу сярод беларусаў на тэрыторыі Расіі. Браў на ўлік беларускія арганізацыі і ўстановы, эвакуіраваныя ў час вайны, адкрываў беларускія школы, клубы. Заснаваў у Маскве Беларускі народны ўніверсітэт, удзельнічаў у стварэнні Беларускага навукова-культурнага таварыства ў Маскве. Выдаваў літаратуру на беларускай і рускай мовах [12].

Дзеля падтрымкі сувязей з суайчыннікамі, асвятлення цяжкага становішча Беларусі ў час вайны, далучэння беларусаў да нацыянальнага руху, культурна-асветніцкай работы З. Жылуновіч у кастрычніку, а Э. Будзько ў лістападзе 1916 г. пачалі выданне газет «Дзянніца» і «Светач». У рэдакцыйным артыкуле першага нумара «Дзянніцы» З. Жылуновіч пісаў: «Газета і кніга на роднай мове яснай усяго іншага могуць сведчыць пра культурны рост народа. Цяпер мы выразна бачым, што яму нельга абысціся без сваёй газеты, без друкаванага слова. Само жыццё прымушае да гэтага». Газеты прапагандавалі ідэі культурна-нацыянальнага адраджэння, выступалі за развіццё беларускай культуры, друку, заснаванне беларускага ўніверсітэта [13].

Аднак у хуткім часе рэакцыйныя расійскія колы стварылі невыносныя ўмовы для існавання беларускіх газет. Шавіністы ў друку брудна ляліся на рэдактараў, а цензура крэсліла ўсё, што, як ёй здавалася, уносіла раздор у адзінства «істинно русских». Выданне газет было спынена на 7 нумарах.

Патрыятызм беларусаў у выгнанні праяўляўся ў многіх лепшых сваіх якасцях. Найперш, ва ўменні працаваць, думаць пра вяртанне на Бацькаўшчыну, вучыць дзяцей роднай мове, не забываць звычаяў, песень, казак. Напрыклад, Арэнбургскі гурток беларусаў ставіў задачу аб'яднаць беларускія нацыянальныя сілы горада і губерні для пашырэння роднага слова, праўдзівых ведаў па гісторыі, этнаграфіі. Пры гуртку існавала бібліятэка-чытальня, праводзіліся лекцыі, канцэрты, даваліся беларускія спектаклі. Планавалася адкрыць пачатковую беларускую школу для дзяцей беларускага паходжання [14].

Беларуская чыгуначная грамада ў Маскве з'яўлялася грамадска-палітычнай і прафесійнай арганізацыяй беларускіх чыгуначнікаў-бежанцаў. Праграмай яе дзейнасці з'яўлялася нацыянальна-культурнае адраджэнне Беларусі, развіццё прамысловасці, гандлю, асветы, беларусізацыя чыгункі і г. д. У палітыцы: федэрацыя дэмакратычнай Беларусі з Расіяй, роўнасць усіх нацый і рэлігій на Беларусі, роўнае выбарчае права, выбарнасць судовай адміністрацыі, свабода забастовак. Адкрыццё на Беларусі сваіх ВНУ, увядзенне беларускай мовы ў справаводства органаў мясцовага самакіравання, судоў і навучальных устаноў [15].

Лютаўская рэвалюцыя 1917 г. паскорыла самаарганізацыю беларусаў на ўсіх абшарах Расійскай імперыі. Узнікаюць дзесяткі самых разнастайных арганізацый. Вось толькі некаторыя з іх: «Беларускі гай» у Адэсе, «Саюз беларусаў» у Архангельску, «Беларускі нацыянальны гурток» у Багародзінску, «Беларуская хатка» ў Арле, «Беларуская вучнёўская грамада» ў Калузе. З'ява гэтая сведчыла пра значны інтэлектуальны патэнцыял беларускага народа, пра яго імкненне пераадолець цяжкія, жаданне стварыць сваю дзяржаву, адрадзіць мову, культуру, жыць годна ў супольнасці народаў.

Большасць беларускіх арганізацый як з Беларусі, так і з Расіі прыслалі сваіх дэлегатаў на Усебеларускі з'езд з надзеяй будаваць новую Беларусь. Але падзеі пайшлі ў іншым накірунку. Разгон бальшавікамі з'езда, кароткае існаванне БНР, падзел Беларусі і ўтварэнне БССР паставілі новыя праблемы перад беларускім народам, якія і цяпер адчуваюцца ў працэсе станаўлення дзяржаўнасці Рэспублікі Беларусь.

ЛІТАРАТУРА

1. Беларуская мінуўшчына. – 1994. – № 3. – С. 60–61.
2. Наша ніва. – 1914. – 28 жніўня.
3. Нарысы гісторыі Беларусі: У 2 ч. – Мн., 1994. – Ч. 1. – С. 442.
4. ЭГБ. – Мн.: Беларуская энцыклапедыя, 1993. – Т. 1 С. 359–360.
5. Ляхоўскі У. Пачатак стварэння беларускай нацыянальнай школы // Спадчына. – 2001. – № 1–2. – С. 70–74.
6. Турук Ф. Белорусское движение. – Мн., 1921. – С. 88.
7. Там жа, с. 28.
8. Трацяк Я. Беларускае духавенства ў першай палове ХХ ст. // Беларускі гістарычны часопіс. – 1999. – Т. 2. – С. 42.
9. Пукшта Н. Грамадска-культурнае жыццё Вільні (1915–1918 гг.) // Спадчына. – 2001. – № 5–6. – С. 132; Ліс А. Паміж літаратурай і палітыкай: драма аднаго рамантыка // Спадчына. – 1997. – № 3. – С. 86.
10. Багдановіч М. Поўны збор твораў. – Мн., 1995. – Т. 3. – С. 190–192; 195–198; 203–205; 239–242; Верас З. Пяць месяцаў Мінску // На суд гісторыі. – Мн., 1994. – С. 32–38; Пракакол з'езда Беларускіх нацыянальных арганізацый у Мінску 25–27 сакавіка 1917 г. // Спадчына. – 1990. – № 4. – С. 29–34.
11. Щавлинский Н.Б. Национальное движение в Беларуси в годы первой мировой войны // Гуманітарна-эканамічны веснік. – 1999. – № 2. – С. 27.
12. ЭГБ: У 6 т. – Мн., 1993. – Т. 1. – С. 361, 448.
13. Аляксандравіч С. Кнігі і людзі. – Мн.: Мастацкая літаратура, 1976. – С. 91–101; ЭГБ: У 6 т. – Мн., 1996. – Т. 3. – С. 236–237; Мн., 2001. – Т. 6. – С. 257.
14. ЭГБ: У 6 т. – Мн., 1993. – Т. 1. – С. 197.
15. Там жа, с. 420.

УДК 947.6

Л.В. Жарина, доцент

МЕЖНАЦИОНАЛЬНЫЕ ОТНОШЕНИЯ В СФЕРЕ ПРОМЫШЛЕННОСТИ В 30-Е ГГ. ХХ В. НА БЕЛАРУСИ

The article shows the process of formation of national relations in collectives in the 30-s of the 20-th century in the BSSR.

В 30-е гг. БССР, как и СССР в целом, жила под знаменем проведения форсированной индустриализации, «сплошной» коллективизации, укрепления обороноспособности страны. На выполнение этих задач была направлена деятельность государственных, партийных и общественных организаций. И поскольку на первое место по значимости выходила необходимость развития промышленности, то и основное внимание в идейно-политической работе было сконцентрировано на городской части населения республики. Осуществление программы индустриализации повышало роль рабочего